

PARADOKSI VOLONTERSTVA

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Izveček: V članku je predstavljena etnografska raziskava Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS). Ob opisu društvenih aktivnosti se avtor sprašuje, zakaj se člani udeležujejo volonterskih akcij in kako to, da namenijo dejavnostim, za katere niso plačani, toliko časa in truda. Pri analizi se skuša oddaljiti od razlag t. i. recipročnega altruizma, ki so jih začrtali sociobiologi, ter skuša volonterstvo osvetliti z etnološkega oziroma antropološkega zornega kota – predvsem pa z vidika ekonomije daru.

Gljučne besede: volonterstvo, altruizem, ekonomija daru, opazovanje ptic, varovanje narave

Abstract: Examined are the activities of the Slovenian Bird Watching Society (*Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije – DOPPS*) from an ethnological/anthropological perspective. Listing the Society's many activities the author wonders why its members participate in volunteer work and why they donate a substantial part of their time and effort to activities for which they receive no payment. This analysis attempts to avoid explanations of the so-called theories of reciprocal altruism introduced by sociobiologists, focusing instead on the phenomenon of voluntarism from an ethnological/anthropological perspective, and particularly from the viewpoint of gift economy.

Key Words: voluntarism, altruism, gift economy, bird watching, nature protection

Uvod

Zamisel za pričujoči članek je nastala med raziskavo, izvedeno v okviru projekta EuMon,¹ v katerem smo člani projektne skupine med drugim ugotavljali, kako prostovoljci na območju Evropske unije sodelujejo pri spremljanju stanja biotske raznovrstnosti.² V enem od intervjujev, v katerih sem sogo- vornike spraševal predvsem o njihovih aktivnostih v Društvu za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS), kjer sem izvajal etnografsko raziskavo, se je namreč znašel navidez nepomemben fragment, ki je pomenil povod za brskanje po smislu volonterstva.

Z dolgoletnim članom društva Branetom³ sem se med omejenim intervjujem pogovarjal o tem, zakaj njihovi člani

namenijo toliko časa, truda in nenazadnje tudi denarja za dejavnost, od katere v zameno ne prejmejo kaj dosti oprilemjlivega. Med debato se nama je pridružila še Alenka iz društva. Slišala je, o čem se pogovarjava, in med njima se je spontano razvila polemika o karieri v DOPPS. Brane je ob tem navrgel, da je: »[p]roblem, da nisi tukaj zaradi cilja, ampak si tudi malo zaradi svojega ega. /.../ Očitno se mora ... [Se obrne k meni.] To boš ti bolje vedel. Ampak čuda ljudi se mora potrditi v nečem. Jaz ne vem. [Smeh.] Kaj je bistvo dela, kariere?«

Res, kaj je bistvo kariere v volonterski organizaciji? Očitno pri tem ne gre izključno za prispevek za »obče dobro« oziroma za skupni cilj, ki je zunaj posameznika, temveč prostovoljno delo vključuje še skrb za lastni »ego«, kot je to opisal Brane.

Omenjeni odlomek se je tako izkazal kot zanimivo izhodišče za razpravo o smislu volonterstva in o tem, kako se altruistično »darovanje« časa in truda za doseganje poslanstva organizacije⁴ in za dobrobit narave, kot so to v intervjujih dostikrat opisali sogo- vorniki, prepleta z izpolnitvijo individualnih interesov članov društva: s samopotrjevanjem ter z vzponom po »lestvici ugleda« (Ellis in Waterton 2005).

Nič novega, bi dejali sociobiologi, ki se že dolgo ubadajo s t. i. recipročnim altruizmom (glej Nowak in Sigmund 2005, kjer so predstavljene ključne razprave o tej temi). Morda pa le? Do takšnega sklepa bom namreč skušal priti po nekoliko drugačni poti, kot so to storili na primer Dawkins (2006), Hamilton (1963, 1964), Trivers (1971) in E. O. Wilson (2000)

4 V statutu društva piše, da je namen delovanja DOPPS »varovanje ptic in njihovih habitatov«, to pa člani uresničujejo »z naravovarstvenim delom, raziskovanjem, izobraževanjem, s popularizacijo in sodelovanjem« (http://www.ptice.org, 4. 10. 2007).

1 Projekt EuMon (EU-wide monitoring methods and systems of surveillance for species and habitats of community interest; http://eumon.ckff.si) je potekal med letoma 2005 in 2008, financirala pa ga je Evropska komisija v 6. okvirnem programu EU. V projekt je bilo vključenih 16 raziskovalnih institucij iz 11 evropskih držav. Pri realizaciji projekta so sodelovali tudi študentje in študentke z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo ljubljanske Filozofske fakultete Polona Bajda, Saša Grabnar, Tina Mučič, Andrej Šumer in Sebastijan Weber, ki se jim za pomoč pri raziskavi najlepše zahvaljujem.

2 Takšna raziskava je pomembna zato, ker strokovnjaki ugotavljajo, da je participacija prostovoljcev lahko ključna pri popisih biotske raznovrstnosti (Danielsen idr. 2005; Hopkins in Freckleton 2002). Brez njihove pomoči bi profesionalci sami le stežka zbrali dovolj informacij o stanju v naravi in analizirali doseganje ciljev, kot je »do leta 2010 doseči opazno zmanjšanje trenutne stopnje upadanja biotske raznovrstnosti na globalni, regionalni in nacionalni ravni«, ki so si ga zadali na podlagi Konvencije o biotski raznovrstnosti iz leta 1992 (http://www.cbd.int/2010-target/default.shtml, 4. 10. 2007), ali pa še bolj ambicioznega cilja, ki si ga je zastavila Evropska unija: zaustaviti upadanje biotske raznovrstnosti do leta 2010 (http://www.countdown2010.net/?id=35, 4. 10. 2007).

3 Na tem mestu in v nadaljevanju je identiteta sogo- vornikov prikrita.

* Dan Podjed, univ. dipl. etnol. in kult. antrop., asist. raziskovalec na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 1000 Ljubljana, Zavetiška 5. E-naslov: dan.podjed@ff.uni-lj.si

ter drugi raziskovalci, ki altruizem in sodelovanje med ljudmi utemeljujejo predvsem s teorijo iger (glej na primer Axelrod 1984 in Binmore 1994). Namesto skozi sociobiološko paradigmo bom volonterstvo predstavil s etnološkega oziroma antropološkega zornega kota in skušal pokazati, da je pojav prostovoljstva nekoliko bolj kompleksen in da v njegovem jedru ni zgolj recipročnost, ki poenostavljeno deluje po načelu: »Če mi boš popraskal hrbet, ga bom tudi jaz tebi.« (Oziroma bolj po naše »roka roko umije«.)⁵

Za analizo volonterstva je povedno tudi nadaljevanje omenjenega intervjuja, saj v njem zasledimo t. i. hedonistični paradoks, po katerem je resnično nesebično dejanje pravzaprav nemogoče, saj tudi najbolj altruistična aktivnost povzroča psihološko zadovoljstvo, ki pomeni kompenzacijo za osebo, ki je storila dobro dejanje (Cohen 1978: 82–83).⁶ Brane je med pogovorom namreč sprožil debato o »pravem dajanju« pri volonterjih, ki je po njegovih besedah tisto, pri katerem niti oseba, ki je nekaj prejela v dar, in niti kdo drug ne vedo, kdo je obdarovalec. »To je baje najvišja stopnja. To je pa baje najtežje,« je pojasnil, kako visoko po njegovem kotira »pravo« obdarovanje. Alenka je zatem opisala lastno izkušnjo s tovrstnim darovanjem in povedala, da že več let plačuje naročnino na časopis starejši ženski, ki si takšnega zneska ne more privoščiti, ne da bi to povedala njej ali komu drugemu.⁷ »In ti povem, da je to najboljši občutek na svetu,« je še pripomnila ter naposled dodala, da je po njenem »tudi dobrot en košček egoizma. /.../ Jaz si predstavljam, da imam zaradi tega ful boljši občutek kot tista, ki [časopis] dobiva.«

Kot rečeno, ti odlomki iz pogovora na prvi pogled »štrlijo« iz konteksta raziskave volonterskega monitoringa biotske raznovrstnosti, a dejansko povedo precej prav o teh dejavnostih. Ljudje se prostovoljnih aktivnosti, na primer zimskega štetja vodnih ptic, na katerem se v Sloveniji vsako leto zbere približno dvesto popisovalcev, ki na terenu zbrane podatke prek društva posredujejo organizaciji Wetlands International,⁸ ne udeležujejo zgolj zato, da bi delali dobro za druge, na primer za ptice in naravo. Če ne drugega, dobijo ob popisih v zameno vsaj užitek ob sprehodu po naravi in zadovoljstvo ob druženju z drugimi ljubitelji ptic, kot so mi pojasnili v intervjujih. Po drugi strani pa se prostovoljnih akcij, na primer

5 Načelo indirektnega recipročnega altruizma pa se, kot pojasnjujeta Nowak in Sigmund, glasi: »Če mi boš popraskal hrbet, ga bo nekdo drug tebi« (2005: 1291). Bistvo takšne oblike altruizma je namreč to, da se ljudem (in, če smo natančni, tudi nekaterim drugim živim bitjem), ki so znani po tem, da »praskajo drugim hrbte«, sčasoma zviša ugled in jim drugi tako zaupajo, da so jim pripravljeni narediti uslugo, četudi ničesar neposredno ne dobijo v zameno.

6 Paradoksalno: če si dober do ljudi ter se ob tem počutiš bolje kot prej, potem tvoja sočutna dejanja niso tudi nesebična (Ridley 1997: 132).

7 Pravzaprav je v trenutku, ko je zgodbo povedala nama, njen altruizem že nekoliko »devalviran«, kot je to komentiral Brane.

8 Slovenski popisovalci se v tej akciji pridružijo številnim drugim volonterjem (in tudi profesionalcem) v več kot stotih državah po svetu. Kot piše na spletni strani organizacije Wetlands International, se volonterji popisov množično udeležujejo, »ker menijo, da je štetje ptic prijetno in koristno« (<http://www.wetlands.org>, 20. 3. 2008). Takšna razlaga spet napeljuje na hedonistični paradoks, ki postavlja »pravi« altruizem pod vprašaj.

vsakoletnega čiščenja obrežja reke Drave, ko s krampi in z lopatami utrdijo peščene stene, v katerih gnezdijo ptice, gotovo ne udeležujejo predvsem iz koristoljubja, na primer zato, da bi jim nekoč nekdo v zameno »popraskal hrbet«, temveč lahko njihov trud obravnavamo z vidika altruizma – ki pa se spet lahko prepleta z individualnimi motivi.

Kakšna je torej resnica o volonterstvu? In kje je ločnica med altruizmom in egoizmom? Etnološki oziroma antropološki odgovor, kot rečeno, ni sociobiološko preprost in vključuje vsaj še analizo daru in vrnjenega daru, ki se je lotil Marcel Mauss (1996) in čigar mestoma nepopolno analizo je spretno dopolnil Maurice Godelier (2006). S tega vidika bom volonterstvo obravnaval v zaključnem delu tega teksta. Kar takoj pa naj pojasnim, da z vidika varovanja narave pravzaprav ni posebej pomembno, kakšne vzgibe imajo volonterji. S tega (širšega) zornega kota šteje predvsem opravljeno delo, ki pomeni tudi skrb za »obče dobro«, o čemer bom spregovoril v nadaljevanju.

Opazovanje opazovalcev

Etnografska raziskava, ki je rabila kot izhodišče tej razpravi, je bila, kot rečeno, izvedena v okviru triletnega projekta EuMon, takšna raziskava družbenih vidikov volonterskega spremljanja stanja v naravi pa je pomenila le manjši del projekta. Večji del, ki so ga realizirali naravoslovci, je namreč obsegal popis in analizo t. i. shem monitoringa, torej načinov, kako bodisi volonterji bodisi profesionalci spremljajo biotsko raznovrstnost v Evropski uniji.

Pri raziskavi družbenih vidikov volonterskega spremljanja stanja biotske raznovrstnosti smo se osredotočili na devet organizacij iz različnih evropskih držav, ki smo jih nato bolj ali manj podrobno⁹ proučili z etnografskimi raziskovalnimi tehnikami – predvsem z intervjuji, fokusnimi skupinami in opazovanjem z udeležbo.

V Sloveniji se je pod etnografskim drobnogledom znašel DOPPS, ki je največja slovenska nevladna in nepridobitna organizacija, katere člani se ukvarjajo z volonterskim monitoringom ptic. To društvo sem za raziskavo izbral zaradi njegove relativno dolge zgodovine¹⁰ ter tudi zaradi prepoznavnosti v slovenski javnosti, ki jo je DOPPS med drugim zgradil tudi z odmevnimi oglaševalskimi akcijami, izvedenimi v navezi s telekomunikacijskim podjetjem Mobitel. Ključna za proučitev tega društva pa je bila njegova zanimiva organizacijska struktura, v kateri se prostovoljna prizadevanja prepletajo s

9 Štiri organizacije smo proučili s klasičnim etnografskim raziskovalnim delom, pri petih pa smo uporabili t. i. 'hitro oceno' (angl. *rapid assessment* oziroma *rapid appraisal*; glej Beebe 1995 in Harris idr. 1997, kjer piše več o tej tehniki) ter tako v kratkem času pridobili podatke za primerjalno analizo.

10 DOPPS je nastal pred 29 leti, kar je v primerjavi z drugimi primerljivimi slovenskimi društvi dolga doba, če pa to primerjamo z britanskim The Royal Society for the Protection of Birds (RSPB), ki ima za sabo več kot stoletno zgodovino, je jasno, da smo v Sloveniji na področju amaterske ornitologije še vedno začetniki. O tem pričajo tudi druge številke o RSPB: društvo, ki so ga ustanovili leta 1889, ima kar 1.500 zaposlenih, 12.200 aktivnih prostovoljcev in več kot milijon članov (<http://www.rspb.org.uk/about/facts.asp>, 13. 11. 2007).

profesionalnim delom. DOPPS ima namreč poleg približno 750 članov tudi 17 redno zaposlenih ljudi. Društvo torej ni več zgolj volonterska organizacija, temveč že od srede devetdesetih let minulega stoletja prerašča v (pol)profesionalno organizacijo.

Med etnografsko raziskavo sem s člani DOPPS opravil približno trideset polstrukturiranih intervjujev ter izvedel tri fokusne skupine (skupinske debate o določeni temi). Poleg tega sem se udeležil različnih delovnih akcij in popisov ptic ter tako opravil tudi opazovanje z udeležbo, ki je bilo v mojem primeru pravzaprav 'angažirano učenje' (*engaged learning*; glej Carrithers 1992), saj sem na teren prišel kot popoln laik na področju ornitologije.

Po letu dni na terenu sem se naučil (bolje rečeno, so me naučili) prepoznati marsikatero od ptic, hkrati pa sem bil ne le opazovalec ptic, temveč tudi opazovalec opazovalcev,¹¹ saj sem ves čas spremljal interakcije med mano kot novincem in drugimi člani ter opazoval, kako »deluje« DOPPS kot skupnost ljudi, med katerimi jih veliko posveti društvu skoraj več časa kot preostalim domnevno bolj pomembnim aktivnostim (službi, družini itd.).

Kot član društva sem torej spoznaval, kako se v DOPPS tvori volonterska identiteta, ter ugotavljal, da je ta kategorija zelo kompleksna in da je tesno povezana z nekaterimi pojmi, kot so organizacijska kultura, družbene mreže in socialni kapital, o čemer sem s sodelavci pisal drugje (Bell idr. 2008), zelo pomembna pa sta še altruizem in egoizem. Prav slednjima pojmom se bom v tem članku bolj podrobno posvetil.

Vrednost prostovoljnega dela

Osrednji termin, ki ga bom analiziral, pa je seveda volonterstvo, ki je po bazični definiciji iz SSKJ »delovno prostovoljstvo, navadno neplačano.«¹² Sociološka razlaga je skoraj tako preprosta kot tista iz SSKJ: to je »vsaka dejavnost, pri kateri se čas prostovoljno nameni za koristi drugega človeka, skupine ali organizacije« (Wilson, J. 2000: 215; glej tudi Mowen 2005; Omoto 1995 in Penner 2002). V resnici pa to človeško dejavnost težko zreduciramo na tako zgoščeno definicijo. Ob njej se namreč hipoma odprejo številna nova vprašanja, na primer, ali lahko volonterji prejmejo za svoje delo tudi nagrade? So potemtakem tisti, ki delajo za materialno ali kakšno drugo plačilo, pa četudi minimalno, res le še »kvazi-volonterji«?¹³

Drugi paradoks volonterstva, ki ga s socioekonomskega vidika predstavi Knox (1999), postavlja pod vprašaj smisel prostovoljnega dela, ki ga namenimo neki aktivnosti (na primer gradnji nadomestnih hiš za žrtve poplav), za katero

nismo posebej usposobljeni. Navidez gre pri tem za precej neracionalno izrabo časa in truda. Takšno delo je namreč, če ga ovrednotimo z denarjem, pogosto »vredno« manj kot pa delo v službi, ki ga navadno bolje obvladamo. Na našem običajnem delovnem mestu lahko torej z znanjem in s spretnostmi, ki smo jih pridobili v preteklosti, v istem času zaslužimo več, kot bi »pridelali« na gradbišču, in lahko ta znesek potem namenimo gradnji hiš ali kakšni drugi dobrodelni aktivnosti, kar je z ekonomskega vidika seveda bolj smiselno. Knox to dilemo razreši tako, da ljudem ne pripiše racionalne preračunljivosti, temveč uvede »socioekonomskega človeka«, ki »ne razmišlja o denarju, ni racionalno motiviran in misli na skupnost« (1999: 479). Volonterstvo po njegovem ni racionalna aktivnost, pri kateri bi posamezniki nenehno tehtali stroške in koristi, in še posebej ne aktivnost, ki bi se jo dalo ovrednotiti z denarjem, temveč gre pri tem za nepreračunljivo »dajanje«.¹⁴

Ravnotežje med dvema vidikoma volonterstva – racionalnim oziroma egoističnim in neracionalnim oziroma altruističnim – skuša z vidika varovanja narave poiskati Kaplan (2000: 496), ki pravi, da tega fenomena ne moremo pojasniti niti z vidika altruizma niti z zornega kota egoizma. Pri prvem namreč potisnemo ob stran dobiček, pri drugem pa ga povsem zanikamo. Po njegovem je resnica nekje vmes. Narava namreč volonterjem nudi užitke, zaradi katerih se počutijo kot njeni deležniki, saj vedo, da bi njeno uničenje vplivalo na kakovost njihovega življenja in tudi na kakovost življenja celotnega človeštva. Volonterji torej sočasno s skrbjo za naravo poskrbijo tudi zase.

Precej prostora sta tej problematiki namenili tudi Rebecca Ellis in Claire Waterton (2004, 2005), ki namesto o volonterjih navadno pišeta o amaterskih naravoslovcih, ki zbirajo podatke v naravi in jih nato posredujejo profesionalnim organizacijam.¹⁵ Njuna najpomembnejša ugotovitev, o kateri bom še razpravljal, je gotovo ta, da so meje med kategorijami, kot so amater in strokovnjak ter prostovoljec in profesionalc, pogosto zabrisane in prehodne, poleg tega pa se pomeni teh besed nenehno spreminjajo.¹⁶ Tudi Ellisova in Watertonova nista obšli analize recipročnosti pri volonterjih. Skušali sta namreč odgovoriti na vprašanje, kaj amaterski naravoslovci pravzaprav dobijo v zameno za podatke, ki jih brezplačno posredujejo profesionalcem. Kot ugotavljata, so ti podatki, ki jih volonterji trudoma zberejo na terenu, ponavadi posredovani (podarjeni) profesionalnim organizacijam brez pričakovanja česar koli materialnega v zameno. Po njunem mnenju se recipročnost odraža na dveh ravneh. Kot prvo imajo volonterji

11 John Liep, ki je izvedel etnografsko raziskavo med danskimi ornitologi, je nekoliko v šali takšno opazovanje označil kot »najvišjo stopnjo opazovanja z udeležbo«, saj je »opazoval ljudi, ki so tudi sami opazovali« (2001: 10).

12 Beseda »prostovoljstvo«, ki jo v tem besedilu uporabljam enakovredno z besedo »volonterstvo«, je v SSKJ malce tavitološko definirana kot »pojav ali dejstvo, da je kdo prostovoljec«.

13 Na to vprašanje bom skušal odgovoriti pozneje, ko bom obravnaval razmerje med prostovoljci in profesionalci v DOPPS.

14 Podobna je razlaga Marcela Maussa, ko govori o sodobnih vidikih ekonomije daru. Pravi, da vsi ljudje še niso postali 'ekonomske živali' oziroma *homo oeconomicus* in da je med nami »čisto in iracionalno razsipništvo vsakdanja praksa« (1996: 149–150).

15 V našem kontekstu lahko amaterske naravoslovce seveda obravnavamo kot volonterje.

16 Podobno konceptualno zmešnjavo sem opazil tudi pri etnografski raziskavi v društvu, saj so sogovorniki pogosto zamenjevali pojma amater in volonter ter pojme profesionalc in strokovnjak oziroma ekspert (ter seveda tudi inačice teh besed za ženski spol).

občutek, da bo njihov dar prispeval k »občemu dobremu« (na primer za napredek znanosti ali varovanje narave). Pričakujejo pa tudi, da bodo informacije o naravi pomagale pri nastanku in razvoju atlasov razširjenosti vrst ali drugih podatkovnih baz, v katerih bo v zahvalah omenjeno tudi njihovo ime (Ellis in Waterton 2005: 685).¹⁷ V volonterskih aktivnostih se torej prepletata altruizem (zavzemanje za »obče dobro«) in egoizem s kančkom samovšečnosti (navedba posameznikovega imena v zahvalah).

Altruizem in egoizem

»Obče dobro« iz prejšnjega odstavka je za opazovalce ptic pogosto kar narava kot dobrina, ki je po eni strani na voljo vsem, po drugi strani pa smo njen sestavni del tudi ljudje. Prav občutek povezanosti z naravo in okoljem naj bi bil po nekaterih virih konstitutiven za altruističen odnos človeka do narave (Schultz 2000; Dutcher idr. 2007). Podobno razlago altruizma je predstavila tudi Kristen Renwick Monroe v delu *The Heart of Altruism* (1998). Opravila je namreč obsežne intervjuje s štirimi skupinami ljudi: s poslovneži, filantropi in »herojskimi rešitelji« (na primer s tistimi, ki so prejeli nagrade za nesebično pomoč utaplajočim neznanecem) ter z ljudmi, ki so med vojno pomagali Judom in pri tem tvegali lastno življenje. Na podlagi teh pogovorov je utemeljila altruizem na občutku povezanosti z drugimi, ki je pri nekaterih bolj izražen (na primer pri tistih, ki so pomagali Judom), pri drugih pa manj (takšne je našla predvsem med poslovneži). »Največji« altruisti imajo po Monroeinem mnenju posebno perspektivo, zaradi katere razumejo človeštvo kot celoto (od tod tudi podnaslov njene knjige *Perception of a Common Humanity*). Poleg tega se po njenem mnenju altruizem ne poraja zaradi vezi znotraj skupnosti in zaradi občutka pripadnosti skupini (1998: 199), temveč je podlaga pravega altruizma najširše pojmovanje razmerja med nami in drugimi. Takšna široka perspektiva torej ne obsega le ljudi, temveč kar vsa živa bitja in celo ves planet (1998: 206–207, 262).

Kaj pa, če začnejo ljudje kolektivno izrabljati »obče dobro«, namesto da bi se zanj altruistično »žrtvovali«? Na ta problem je opozoril Garrett Hardin v znamenitem članku *The Tragedy of the Commons*, objavljenem v reviji *Science*, v katerem je predstavil problem skupnih dobrin na primeru pastirjev, ki za pašo izrabljajo eno samo zemljišče. Na takšnem zemljišču bo, kot piše Hardin, vsak od pastirjev skušal pasti kar največ svoje živine in tako »kot racionalno bitje /.../ maksimirati lastni dobiček« (1968: 1244). Neizbežna dolgoročna posledica takšne sebične paše je seveda opustošeno zemljišče. Hardin je ob tem izpeljal precej fatalističen sklep: »V družbi, ki verjame v svobodno izrabo skupnih dobrin, je razdejanje smer, proti kateri drvijo ljudje, vsak v iskanju zanj največjih ugodnosti. Svobodna izraba skupnih dobrin pomeni razdejanje za vse« (1968: 1244). Na podlagi te ugotovitve opozarja na

številne domnevno napačne človeške dejavnosti in odločitve – od prostega obiska nacionalnih parkov, ki bodo sčasoma povsem razvrednoteni zaradi navala obiskovalcev, pa do onesnaževanja okolja, saj racionalni posameznik kmalu uvidi, da je njegov strošek za odlaganje odpadkov manjši, če se mu ni treba ukvarjati s sortiranjem in z recikliranjem. Skratka, po njegovem smo brez nenehnega nadzora 'od zgoraj navzdol' (*top-down*) nad skupnimi dobrinami obsojeni na propad.

Številni primeri uspešne izrabe skupnih zemljišč in drugih skupnih virov (na primer prehrabnenih resursov) v različnih delih sveta, ki funkcionirajo tudi brez takšnega nadzora, kažejo na to, da Hardinova fatalistična domneva vendarle ne drži (Bell 1998: 250; Burke 2001; Ridley 1997: 229–233). Njegova analiza bi bila sicer pravilna, če bi v celoti veljala Hobbesova razlaga o človeku, ki je v nenehnem spopadu z drugimi, oziroma če bi bil vsak posameznik komunikacijsko izoliran od drugih in ne bi vedel, kaj počno njegovi sosede. Ker pa ljudje seveda komunicirajo med sabo, se med njimi ves čas vzpostavlja »dialog solidarnosti« (Bell 1998: 251), ki temelji na ugledu in zaupanju. »To zaupanje pa lahko obstaja, ker vsak verjame, da razmerja niso utemeljena zgolj na ozkem izračunu osebnih interesov,« pojasnjuje Bell (1998: 252). Prav iz takšnega nenehnega dialoga po njegovem izvirajo tudi volonterske naravovarstvene organizacije (Bell 1998: 253).

Kako pa se pravzaprav porodi takšno vedènje, pri katerem ne gleda vsak le na svoje koristi? In kako to, da so ljudje »dobri« do soljudi in drugih živih bitij? Sociobiologi (Wilson, E. O. 2000; Dawkins 2006) menijo, da tudi na navidez nesebična dejanja vplivajo naši geni ter da smo do drugih »dobri« zato, ker pravzaprav skrbimo zase oziroma za dolgoročno preživetje genov. Dawkins celo pravi, da sta »vsestranska ljubezen in dobrobit vrst kot bioloških enot /.../ pojma, ki v evoluciji nimata kaj iskati« (2006: 29). Ob tem pa pomirjujoče prista- vi, da se ljudje plemenitosti in nesebičnosti lahko naučimo, četudi smo se rodili sebični, in se tako zoperstavimo »tiraniji sebičnih podvojevalnikov« (2006: 229), pri čemer ima v mislih seveda gene.

Podobno trditev, kot je Dawkinsova o »sebičnih genih«, prenese Ridley (1997) na naravovarstvo in okoljevarstvo, ko pravi, da uničevanje okolja in narave spominja na slavno zapornikovo dilemo, pred katero se znajdetta dva hipotetična osumljenca.¹⁸ Ob tem se sprašuje, kako lahko pripravimo

¹⁸ Pri klasični zapornikovi dilemi je vsakemu od dveh osumljencev, ki sta zaprta v ločenih celicah, rečeno, naj prizna, kaj je storil njegov domnevni sokrivec. Če prvi ovadi drugega, drugi pa zamolči krivdo prvega, prejme drugi visoko kazen (na primer deset let zapor), prvi pa je oproščen. Če drug drugega ne ovadita, prejmeta oba nizko kazen (na primer leto dni zapor). Če pa se izmenično ovadita, prejmeta oba srednjo kazen (na primer pet let zapor). Po klasični različici te dileme se bosta zapornika vedno odločila za izmenično ovadbo, kar je, paradoksalno, najbolj racionalna odločitev z vidika vsakega od posameznikov, ni pa najboljša za oba skupaj. Podobno zapornikovo dilemo z več igralci so začeli raziskovati v sedemdesetih letih 20. stoletja. Tudi pri tej različici bi bil izid za vse udeležence (torej za skupnost) najboljši, če bi izbrali t. i. 'prevladano strategijo' (*dominated strategy*). Kljub temu pa še vedno prevlada strategija, ki pomeni najboljši izid za vsakega od posameznikov – ne glede

¹⁷ Tudi v slovenskih ornitoloških atlasih so objavljeni sezname vseh prostoletcev, ki so z zbranimi podatki prispevali svoj delež pri nastanku publikacije (glej na primer Geister 1995, kjer je objavljen eden takšnih seznamov).

egoiste, da bodo sodelovali za »obče dobro« in se pri tem izognemo skušnjavi, da bi eden zaslužil na račun drugih (1997: 224). Naposled ugotavlja, da ni druge rešitve, kot da se načeloma egoistični ljudje naravovarstvene etike priučijo »navkljub njihovi naravi in ne zaradi nje« (1997: 225).

Na tej točki se z Ridleyem in s sociobiologi deloma celo strinjamo, saj na podlagi etnografske raziskave tudi sam ugotavljam, da se naravovarstvene etike lahko priučimo s sodelovanjem v volonterskih organizacijah, kot je na primer DOPPS. Člani društva pa so mi še pojasnili, da njihov odnos do narave in drugih živih bitij mnogokrat korenini v njihovih mladostnih izkušnjah, ki jih je članstvo v društvu le potenciralo. Njihovo zdajšnje volontersko delovanje in altruističen odnos do drugih (nečloveških) živih bitij sta, kot kaže, pogojena z izkušnjami iz preteklosti, hkrati pa se te izkušnje prenašajo na nove generacije članov.¹⁹

Razmerje med volonterji in profesionalci

V tem razdelku bom DOPPS nekoliko bolj podrobno predstavljal, saj bo tako v nadaljevanju bolj jasno, kako v tej organizaciji funkcionira volonterstvo in kako se prepleta s profesionalnim delom. V društvo, ki je nastalo leta 1979, je včlanjenih približno 750 ljudi. Veliko članov (približno 500) je večji del časa bolj ali manj pasivnih, kar pomeni, da plačajo letno članarino in v zameno prejmejo poljudno revijo *Svet ptic* oziroma znanstveno revijo *Acrocephalus*, ne udeležujejo pa se vsakoletnih popisov ptic in drugih rednih in občasnih volonterskih akcij. Vodstvo društva in profesionalci, ki so na DOPPS zaposleni, se zavedajo pomena takšnih podpornih članov, ki plačajo le letno članarino. Nanje ne gledajo kot na »slepe potnike«, ki se okoriščajo s skupnimi dobrinami oziroma, ki čakajo, da bo kdo drug opravil delo namesto njih (Olson 1965). Prej jih obravnavajo kot društveni socialni kapital. Redni člani namreč ostajajo z društvom in ga podpirajo, ko je to potrebno – na primer ob zbiranju podpisov podpore proti gradnji vetrnih elektrarn na Volovji rebri.²⁰

Druga skupina članov (približno 200), je med letom deloma aktivna. Udeležujejo se nekaterih volonterskih akcij, kot je vsakoletno mednarodno zimsko štetje vodnih ptic IWC (International Waterbird Census), ter posredujejo zbrane podatke v centralno pisarno, potem pa spet poniknejo do naslednje množične akcije. Četudi kot posamezniki ne prispevajo veliko volonterskih ur za dobrobit društva in predvsem narave, so za organizacijo pomembni, saj brez njihove številčnosti marsikaterih projektov ne bi mogli izpeljati.

V tretjo kategorijo, ki pomeni jedro društva, sodijo najbolj

aktivni člani, ki jih je približno 50. To so posamezniki, ki prispevajo največ dela in truda zato, da društvo zbere dovolj kakovostnih in relevantnih podatkov ob različnih, tudi najzahtevnejših popisih. Na podlagi prostovoljnega dela teh članov, katerih večina je tudi najbolj izurjenih in prepoznavanju ptic, lahko nastanejo obširne poljudnoznanstvene in tudi znanstvene publikacije, kot so *Ornitološki atlas Slovenije* (Geister 1995), *Zimski ornitološki atlas Slovenije* (Sovinc 1994) in načrtovani *Novi ornitološki atlas Slovenije*, za katerega popisi še potekajo.

Posebna kategorija članov organizacije so zaposleni v Pisarni DOPPS, kot se imenuje društvena profesionalna ekipa, v kateri je 17 ljudi. Njen večji del sestavljajo nekdanji aktivni prostovoljni člani, ki so zaradi svojega vložka časa, truda in zaradi obsežnega ornitološkega znanja pridobili možnost, da so za svoje delo tudi plačani. Kot se je izkazalo med raziskavo, pomeni zaposlitev v pisarni tudi vrh »lestvice ugleda« (Ellis in Waterton 2005: 677), do katerega se lahko povzpnejo najbolj vztrajni člani, ki so pripravljene prostovoljnimi aktivnostim nameniti ogromno lastnih resursov, hkrati pa za nekatere pomeni tudi odskočno desko za nadaljnjo kariero v drugih profesionalnih organizacijah.

Zanimivo je, da tudi profesionalci, ki so za svoje delo plačani, prostovoljno opravijo veliko nadur, ko se udeležujejo različnih volonterskih dejavnosti. Kot je pojasnil sedanji direktor društva, ustvari profesionalna ekipa mesečno približno 440 volonterskih ur, kar v povprečju pomeni približno 24 ur dodatnega prostovoljnega dela na zaposlenega. Pisarna DOPPS tako letno ustvari do dva dodatna delovna meseca (Podjed 2007).²¹

Predstavnik ene od DOPPS-ovih lokalnih sekcij, ki je bil v preteklosti zaposlen na društvu, je opozoril še na izjemno motivacijo, ki jo imajo zaposleni in zaradi katere so pripravljene delati več, kot bi bilo treba oziroma smotno z vidika denarja, ki ga prejmejo v zameno: »Saj delaš za denar. Saj vsi delamo za denar. Ampak ko vidiš, da se stvari premikajo v dobro smer: /.../ Če si vprašal koga: 'Poslušaj, to je za narediti!' 'Ni problema!' 'A boš lahko?' 'Bom že!' 'Ne?' 'Ja, in so naredili in ni bilo nikoli nobenega problema s tem, da delajo. Da ne bi delali, je bil pa zmeraj problem.«

Podobno situacijo je opisal tudi nekdanji direktor Pisarne DOPPS, ki je pred prevzemom te funkcije vodil srednje veliko podjetje. Povedal je, da je v podjetju moral ves čas zagotavljati, da so zaposleni delali, kot direktor Pisarne DOPPS pa je moral zaposlene prej omejevati, da si ne bi prostovoljno naložili preveč dodatnega dela, ki ga nato ne bi zmogli opraviti.

Profesionalno delo v DOPPS se, kot lahko vidimo, tesno prepleta z volonterstvom, meja med zaposlenimi in prostovoljci pa je zato pravzaprav težko določljiva. Mnogokrat namreč

na odločitve preostalih »igralcev«. S takšno »zapornikovo dilemo z N-udeleženci« so raziskovalci skušali pojasniti različne družbene probleme – od onesnaževanja okolja na globalni ravni do oboroževalne tekme med velesilami (Colman 1999: 797).

19 Podobno trdijo tudi člani drugih društev, na primer gobarji (Fine 1998: 167–169).

20 DOPPS se je v navezi z drugimi naravovarstvenimi organizacijami namreč povezal v t. i. Koalicijo za Volovjo reber in se uprl spornim zamislim podjetja Elektro Primorska o izrabi vetrne energije na ornitološko pomembnem delu Slovenije.

21 S tovrstno »hibridnostjo« (Ellis in Waterton 2005: 691), pri kateri se križata profesionalna in volonterska identiteta, zaposleni na društvu večinoma nimajo težav. Ena od sogovornic je tako pojasnila: »S pticami se ves teden ukvarjam v službi, nato pa kot prostovoljka še popoldne in ob koncu tedna. Takšna situacija, ko sem hkrati zaposlena in prostovoljka, je res malce nenavadna, a mi je še vedno všeč.«

volonterji opravljajo enake aktivnosti kot profesionalci, poleg tega pa profesionalci veliko postorijo tudi brezplačno. A zaradi denarja se stvari vseeno lahko zapletejo.

Zmešnjava z denarjem

Zaposleni na DOPPS so, kot rečeno, s prepletom volonterstva in profesionalnega dela bolj ali manj zadovoljni. Ob nastanku profesionalne ekipe pa je dejstvo, da so nekateri za delo v društvu plačani, drugi pač ne, povzročilo več zmede med prostovoljnimi člani – predvsem med tistimi najbolj aktivnimi. Zaradi te delitve so nekateri volonterji Pisarno DOPPS razumeli kot ločeno komponento društva in jo označili kar za »podjetje« oziroma »tržno institucijo«. Takšno vrzel med volontersko in profesionalno stranjo je nazorno opisal eden od zaposlenih, ki je dejal: »Volonterji, predvsem tisti starejši, včasih rečejo: 'Kaj vi, ki ste zaposleni, ki dobite plačo!' Tistim starejšim, ki so že dolgo časa v društvu, se zdi malo tako ... Jaz ki sem kasneje prišel kot on, pa dobim plačo!«

Sčasoma se je ravnovesje med volonterji in profesionalci spet vzpostavilo in večina članov je začela spoznavati, da društvo z visoko zastavljenimi cilji in s številnimi dejavnostmi (vzpostavitev naravnih rezervatov, priprava ornitoloških publikacij in naravovarstvenih projektov, izvedba popisov, izletov in predavanj itd.) le težka funkcionira brez profesionalcev.

Kako lahko že sama možnost, da volonterji prejmejo plačilo za svoje delo, zamaje občutljivo ravnovesje, opisujeta tudi Ellisova in Watertonova (2005: 687–688), ko navajata primer posameznika, ki je za britanski atlas razširjenosti vrst, ki ga je pripravljala profesionalna organizacija, zbral znatno količino podatkov ter v zameno zanje zahteval precejšen finančni znesek. V centru, kjer so koordinirali pripravo atlasta, so sicer ugotovili, da so ti podatki ključni za pripravo atlasta, a so zaradi pomanjkanja sredstev zahtevo zavrnili. Amaterski naravoslovec je potem sklenil, da bo umaknil podatke, ki jih je že poslal, tako da jih pri pripravi atlasta naposled niso mogli uporabiti.

Podoben primer, ko že možnost plačila poruši homeostazo volonterske participacije, navaja tudi Richard Titmuss v raziskavi o prostovoljnem darovanju krvi. Ugotavljal je namreč, da je darovanje krvi veliko bolj uspešno potekalo v državah, kjer je bila ta dejavnost povsem volonterska (na primer v Veliki Britaniji), kot pa tam, kjer so odvzeto kri plačevali (na primer v Združenih državah Amerike). Tam, kjer so za kri dobili plačilo, so »darovalci« namreč pogosto celo lagali o svojem zdravju in tako dostikrat oddali okuženo kri (po Knox 1999: 482). Že možnost plačila za volonterski vložek časa, truda ali celo dela lastnega telesa (na primer krvi, kostnega mozga ali ledvic) torej zmede proces, ki sicer uspešno deluje brez finančnega povračila.

Ob tem se lahko navežemo na analizo sistema menjave *moka* na Papui Novi Gvineji, ki jo v *Uganki daru* povzema Godelier (2006). Andrew Strathern (po Godelier 2006: 121–127) namreč opisuje, kako so domačini po prihodu Evropejcev izločili njihovo osnovno sredstvo menjave (t. i. *pearl-shells*, torej 'školjke bisernice') in ga nadomestili najprej z avstralskim dolarjem, nato pa z nacionalno valuto. Denar, ki se je

vpletel v lokalno ekonomijo daru, je povzročil devalvacijo tradicionalnega plačilnega sredstva in tudi ukinil priložnosti za izvajanje *moka*.

Podobno se je po prihodu Evropejcev, ki so se vključili v mehanizem menjave darov in začeli iz njega črpati dobiček (Godelier 2006: 109), sprevergel tudi bolj znani melanezijski sistem menjave *kula*, ki sta ga med prvimi podrobno analizirala Malinowski (1979) in Mauss (1996), pozneje pa številni drugi avtorji. Frederick Damon dodaja, da to institucijo zdaj obvladuje neki Evropejec, ki na jugu kupuje velike količine školjk ter jih obdela s pomočjo plačane delovne sile. Nekaj školjk nato proda turistom, druge pa spusti v sistem *kula* in se naposled okorišča z dodatnimi darovi, ki spremljajo kroženje zapestnic in ogrlic (po Godelier 2006: 121). »Njegov cilj nikakor ni več cilj tradicionalnega *kula*, namreč lov za ugledom, ampak v prvi vrsti kopičenje dobička, lov za bogastvom,« pojasnjuje Godelier (2006: 121).

Na tej točki se že bližamo srčki volonterstva, ki ga ne moremo uspešno analizirati s preračunljivega vidika *Homo oeconomicusa*, temveč prej s stališča navidez neracionalnega sistema totalnih uslug (Mauss 1996). Dinamike volonterske menjave namreč »v njeni materialnosti ne moremo razumeti ločeno od njene socialnosti« (Sahlins 1999: 225).

Ornitološka ekonomija daru

S takšnega zornega kota je volontersko spremljanje stanja v naravi obravnaval tudi John Liep (2001), ki je z etnografskimi metodami več kot 15 let proučeval danske ornitologe. Po njegovem ima volontersko opazovanje ptic precej skupnega z melanezijskim obrednim obdarovanjem *kula*, saj gre v obeh primerih za »tekmovanje, rivalstvo, zaupanje in podobno prizadevanje za samopromocijo s prisvajanjem zelenih objektov« (2001: 11). Po drugi strani pa pravi, da tovrstno volontersko spremljanje stanja v naravi ni neposredno primerljivo s *kula*, saj se pri opazovanju ptic problemi lastništva bolj ekstremno izrazijo: »Ljudje se posvetijo objektom brez vrednosti, ki se jih niti dotaknejo ne, in včasih lahko ob njih uživajo le nekaj bežnih trenutkov« (2001: 11).

V omenjenem članku se je Liep osredotočil predvsem na agonistične vidike opazovanja ptic. Ljubiteljski ornitologi, ki jih je predstavil, namreč nenehno tekmujejo, kdo bo naštel več ptic, kdo bo pridobil več podatkov in kdo bo izsledil bolj redke primerke. Takšno rivalstvo pa lahko podobno kot pri pridobivanju zapestnic in ogrlic v sistemu menjave *kula* vodi celo v obsedenost z zaželenimi objekti – redkimi ptičjimi vrstami (Liep 2001: 15). Še bolj ekstremno je takšno tekmovanje pri britanskih *tvičerjih* (*twitchers*; 'zbirateljih' ptičjih opažanj), ki zapravijo ogromno časa in truda, da vidijo in »odkljukajo« tudi najredkejše vrste, kar jih je mogoče opaziti na britanskem otočju, ter si zvečajo ugled v »ptičarski« skupnosti, ko novico o opažanjih sporočijo drugim opazovalcem (Cocker 2001).²²

Moja izkušnja s slovenskimi opazovalci ptic je po eni strani

22 Naj spomnim, da tudi Mauss (1996) poudarja pomen časti in ugleda (*mana*) pri obrednih menjavah daril.

podobna, po drugi pa tudi precej drugačna. Tudi člani DOPPS med sabo »tekmujejo«, kdo bo pridobil več informacij in kdo bo zabeležil bolj zanimive najdbe. V preteklosti so se ornitologi po svoje »pomerili« tudi v tem, kdo bo letno obročkal več ptic, primerjalne seznane z rezultati pa so že takoj po nastanku društva začeli objavljati v reviji *Acrocephalus* (glej na primer seznam obročkanih ptic v Božič 1980).²³ V poljudni reviji *Svet ptic*, ki jo prav tako izdaja DOPPS, zasledimo tudi *ad hoc* naziv »naj popisovalca« za delo pri nastajajočem ornitološkem atlasu gnezdilk Slovenije, kjer je leta 2002 na primer izpostavljen dosežek enega od članov, ki je samo pri popisih za atlas v letu dni prehodil več kot 160 kilometrov terena (Mihelič 2002: II). Leta 2007 pa so se v času mednarodnega štetja vodnih ptic (IWC) prav tako spontano pomerili Primorci in Gorenjci, in sicer v neformalnem popisu povodnih kosov. V *Svetu ptic* so nato objavili seznam desetih najuspešnejših popisovalcev, poražena ekipa pa je izkazala priznanje zmagovalcem: »Skupaj smo Gorenjci prešteli 177 kosov, Primorci pa so nas premagali z zavidljivimi 305 osebki. Kapo dol, ni kaj! Ponovno so se izkazali kot srčni možje, predvsem možje dejanj« (Mihelič 2007: 24).

S takšnim tekmovalnim volinterskim darovanjem (lahko bi rekli tudi razdajanjem) informacij, ki jih volonterji brezplačno posredujejo, društvo pa jih pozneje lahko uporabi na primer za pripravo ornitoloških atlasov, se v organizaciji nedvomno vzpostavlja tudi hierarhija. Tisti, ki so prispevali največ časa in truda, ki ju zahteva terensko delo, sčasoma postanejo najbolj cenjeni volinterski ornitologi, najboljši in najbolj vztrajni med njimi pa se, kot rečeno, na društvu lahko celo zaposlijo.

Mauss podobno obravnava navidez nesmiselno razdajanje pri *potlaču*, obrednem potratnem uničevanju pri ljudstvih s severozahoda Amerike, ko pravi, da »[d]arovati pomeni pokazati svojo superiornost, pokazati, da si več, da si višje, da si magister« (1996: 147). Godelier pa opozarja, da Mauss pri analizi *potlača* ni upošteval vsega zgodovinskega konteksta in se je pravzaprav posvetil »patološki obliki te institucije« (2006: 100). Podobno je tudi Liep (2001) predstavil predvsem tekmovalnost ter boj za prevlado in zvečanje ugleda, nekoliko pa je zanemaril kohezivno vlogo opazovanja ptic. Tako *kula* kot *potlač* sta namreč dejavnosti, ki sta povezovali člane skupnosti in vzpostavljali dvojni odnos med akterji: po eni strani so se med njimi definirala hierarhična razmerja, po drugi pa se je v skupnosti nenehno obnavljala solidarnost (Godelier 2006: 22). Prav v tem pa je tudi razlika med slovenskimi in britanskimi (Bell idr. 2008; Cocker 2001) oziroma danskimi ornitologi (Liep 2001) – tekmovalnosti in »zbirateljstva« je po moji oceni v Sloveniji manj kot na zahodu, bolj pa se poudarjajo solidarnost, sodelovanje in ohranjanje »društvenega duha«, kot so to v intervjujih pogosto izrazili sogovorniki.

Sklep

Ob koncu bom na primeru volonterstva in s pomočjo ekonomije daru skušal nakazati rešitev hedonističnega paradoksa, ki sem ga uvodoma predstavil. Ali torej obstaja »pravo dajanje« oziroma »čisti altruizem«? Cohen pojasnjuje, da s psihološkega zornega kota (z vidika posameznika) človek seveda deluje najprej in predvsem v lastnem interesu: »Na neki stopnji zavedanja lahko preračuna, kakšne so nagrade za njegova dejanja – tudi če ta dejanja vključujejo prispevek časa, energije, premoženja ali celo življenja za druge oziroma za dobro stvar« (1978: 86). Do sem bi se z njim verjetno strinjali tisti ekonomisti in sociobiologi, ki zagovarjajo preračunljivost človeških dejanj. Cohen pa dodaja še, da »dajanje nikoli ni preprosto dejanje« (1978: 87) ter navaja Maussa, Durkheim, Gouldnerja in Lévi-Straussa, ki so se lotili analize daru in ugotavljali, da se obdarovanje in altruizem tesno prepletata z iskanjem moči, utrjevanjem statusa in z drugimi dejavniki, ki so povezani z družbeno stratifikacijo, politično organiziranostjo in drugimi oblikami skupinskega vedênja.

Ob tem naj še enkrat spomnim na uvodno trditev, da je pri pogledu na organizacijo »od zunaj« pravzaprav pomembno predvsem to, da opravlja delo, ki je koristno za »obče dobro«. Kako »čist« je altruizem znotraj nje, pa je odvisno od perspektive: bolj ko se osredotočimo na posameznike, bolj egoistične motive lahko iščemo v njihovih dejanjih. Ključna je torej ugotovitev, da altruizem ne funkcioniira na ravni posameznika, temveč na ravni skupnosti. Če volonterstvo in altruizem ne koreninita v posamezniku, temveč v skupnosti, pa se ju morajo ljudje priučiti (Murnighan idr. 1993: 517; Smith 1981). Vsaka organizacija, skupnost oziroma družba, ki želi, da bi njeni člani prostovoljno skrbeli za druge ljudi (ali pa za naravo, okolje, skupne dobrine itd.) se zato srečuje z nenehnim vcepljanjem (»habituacijo«) volonterstva in altruizma, ki poteka hkrati s privzgojo empatije in čuta za moralnost (Lazarus 1999: 20).²⁴ Volonterstvo in altruizem sta torej kulturno pogojena in nista elementarni del človeške narave ter zato obstajata »nad in onstran posameznika in njegove življenjske dobe« (Cohen 1978: 92), medtem ko egoizem pač je del človeške narave – karkoli že ta narava pomeni (glej na primer Ridley 2003).

Volonterstva torej nima smisla analizirati le na ravni posameznika ali skupine, temveč ga je treba, podobno kot ekonomijo daru, sočasno proučiti kot povezovalno dejavnost med obema ravnema: med individualnim in družbenim (prim. Eckstein 2001, kjer avtorica analizira t. i. kolektivistično in individualistično volonterstvo). Na ta način se izmaknemo paradoksom volonterstva ter se nehamo gristi v rep ob iskanju ločnice med »čistim« in »nečistim« altruizmom oziroma med »pravim« in »nepravim« dajanjem.

Hkrati se lahko sprijaznimo tudi s tem, da je »pravi dar« nemogoč že sam po sebi, kot pojasnjuje Jacques Derrida (po

23 Obročkanje ptic, ki je ob nastanku društva pomenilo eno ključnih dejavnosti v slovenski ornitologiji, se je v zadnjih letih vsaj v društvu nekoliko umaknilo v ozadje.

24 Takšna »vzgoja srca«, če si sposodim Flaubertov izraz, ni univerzalna. Lazarus (1999: 20) tako navaja primer eskimskega ljudstva Utkuhikhalingmiut, kjer otroke učijo, da sta dobrotla in prijaznost le reakcija na strah.

Godelier 2006: 255), saj bi moral to biti, kot dodaja Godelier, »dar nekoga, ki bi dal brez razloga, ne da bi vedel, da daje, nekomu, ki mu ne bi bil zato nikoli nič dolžan, ker ne bi vedel, da mu je kdo kaj dal« (2006: 255). Skratka, gre za popoln absurd. »Pravo dajanje«, o katerem je v uvodnem delu tega članka govoril Brane, je zato lahko le fikcija oziroma retorična figura, volonterstvo, ki povezuje posameznike in hkrati vzpostavlja razmerja med njimi, pa je še kako resnično. O tej dejavnosti lahko pravzaprav razmišljamo kot o esencialno človeški aktivnosti in celo kot o enem od temeljev človeštva in človeškosti.

Literatura

- AXELROD, Robert: *The Evolution of Co-operation*. London: Penguin Books, 1990.
- BEEBE, James: Basic Concepts and Techniques of Rapid Appraisal. *Human Organization* 54/1, 1995, 42–51.
- BELL, Michael M.: *An Invitation to Environmental Sociology*. London: Thousand Oaks; London in New Delhi: Pine Forge Press, 1998.
- BELL, Sandra, Mariella Marzano in Dan Podjed: Inside Monitoring: A Comparison of Bird Monitoring Groups in Slovenia and the United Kingdom. V: Anna Lawrence (ur.), *Taking Stock of Nature: Participatory Biodiversity Assessment for Policy, Planning and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008 (v tisku).
- BINMORE, Ken: *Game Theory and the Social Contract*, 1. in 2. zvezek. Cambridge (Massachusetts) in London: The MIT Press, 1994.
- BOŽIČ, Ivo: Poročilo o ulovu in obročkanju ptičev v SRS v letu 1975 ter v letih 1927–1975. *Acrocephalus* 1/1, 1980, 4–7.
- BURKE, Bryan E.: Hardin Revisited: A Critical Look at Perception and the Logic of Commons. *Human Ecology* 29/4, 2001, 449–475.
- CARRITHERS, Michael: *Why Humans Have Cultures: Explaining Anthropology and Social Diversity*. Oxford: Oxford University Press, 1992.
- COCKER, Mark: *Birders: Tales of a Tribe*. New York: Atlantic Monthly Press, 2001.
- COHEN, Ronald: Altruism: Human, Cultural, or What? V: Lauren Wispé (ur.), *Altruism, Sympathy, and Helping: Psychological and Sociological Principles*. New York: Academic Press, 1978, 79–98.
- COLMAN, Andrew M.: Game Theory. V: Adam Kuper in Jessica Kuper (ur.), *The Social Science Encyclopedia*, 2. izdaja. London in New York: Routledge, 1999, 797–800.
- DANIELSEN, Finn, Neil D. Burgess in Andrew Balmford: Monitoring Matters: Examining the Potential of Locally-Based Approaches. *Biodiversity and Conservation* 14/11, 2005, 2507–2542.
- DAWKINS, Richard: *Sebični gen*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2006.
- DUTCHER, Daniel D., James C. Finley, A. E. Luloff in Janet Buttolph Johnson: Connectivity with Nature as a Measure of Environmental Values. *Environment and Behavior* 39/4, 2007, 474–493.
- ECKSTEIN, Susan: Community as Gift-Giving: Collectivist Roots of Volunteerism. *American Sociological Review* 66/6, 2001, 829–851.
- ELLIS, Rebecca in Claire Waterton: Environmental Citizenship in the Making: The Participation of Volunteer Naturalists in UK Biological Recording and Biodiversity Policy. *Science and Public Policy* 31/2, 2004, 95–105.
- ELLIS, Rebecca in Claire Waterton: Caught between the Cartographic and the Ethnographic Imagination: The Whereabouts of Amateurs, Professionals, and Nature in Knowing Biodiversity. *Environment and Planning D: Society and Space* 23/5, 2005, 673–693.
- FINE, Gary A.: *Morel Tales: The Culture of Mushrooming*. Cambridge (Massachusetts) in London: Harvard University Press, 1998.
- GEISTER, Iztok: *Ornitološki atlas Slovenije: Razširjenost gnezdkil*. Ljubljana: DZS, 1995.
- GODELIER, Maurice: *Uganka daru*. Ljubljana: Študentska založba, 2006.
- HAMILTON, William D.: The Evolution of Altruistic Behavior. *American Naturalist* 97/896, 1963, 354–356.
- Hamilton, William D.: The Genetical Evolution of Social Behavior (I, II). *Journal of Theoretical Biology* 7/1, 1964, 1–52.
- HARDIN, Garrett: The Tragedy of the Commons. *Science* 162/3859, 1968, 1243–1248.
- HARRIS, Kari J., Norge W. Jerome in Stephen B. Fawcett: Rapid Assessment Procedures: A Review and Critique. *Human Organization* 56/3, 1997, 375–378.
- HOPKINS, Graham W. in Rob P. Freckleton: Decline in the Numbers of Amateur and Professional Taxonomists: Implications for Conservation. *Animal Conservation* 5/3, 2002, 245–249.
- KAPLAN, Stephen: Human Nature and Environmentally Responsible Behavior. *Journal of Social Issues* 56/3, 2000, 491–508.
- KNOX, Trevor M.: The Volunteer's Folly and Socio-Economic Man: Some Thoughts on Altruism, Rationality, and Community. *Journal of Socio-Economics* 28/4, 1999, 475–492.
- LAZARUS, John: Altruism. V: Adam Kuper in Jessica Kuper (ur.), *The Social Science Encyclopedia*, 2. izdaja. London in New York: Routledge, 1999, 19–20.
- LIEP, John: Airborne Kula. *Anthropology Today* 17/5, 2001, 10–15.
- MALINOWSKI, Bronislaw: *Argonauti zapadnog Pacifika*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 1979.
- MAUSS, Marcel: *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 1996.
- MIHELIČ, Tomaž: Naj popisovalci. *Svet ptic* 8/3, 2002, II.
- MIHELIČ, Tomaž: Povodni možje. *Svet ptic* 13/1, 2007, 23–24.
- MONROE, Kristen Renwick: *The Heart of Altruism: Perception of a Common Humanity*. Princeton (New Jersey): Princeton University Press, 1998.
- MOWEN, John C. in Harish Sujan: Volunteer Behaviour: A Hierarchical Model Approach for Investigating Its Trait and Functional Motive Antecedents. *Journal of Consumer Psychology* 15/2, 2005, 170–182.
- MURNIGHAN, J. Keith, Jae Wook Kim in A. Richard Metzger: The Volunteer Dilemma. *Administrative Science Quarterly* 38/4, 1993, 515–538.
- NOWAK, Martin A. in Karl Sigmund: Evolution of Indirect Reciprocity. *Nature* 437, 2005, 1291–1298.
- OLSON, Mancur: *The Logic of Collective Action: Public Goods and the Theory of Groups*. Cambridge (Massachusetts): Harvard University Press, 1965.
- OMOTO, Allen M. in Mark Synder: Sustained Helping Without Obligation: Motivation, Longevity of Service, and Perceived Attitude Change Among AIDS Volunteers. *Journal of Personality and Social Psychology* 68/4, 1995, 671–686.
- PENNER, Louis A.: Dispositional and Organizational Influences on Sustained Volunteerism: An Interactionist Perspective. *Journal of Social Issues* 58/3, 2002, 447–467.
- PODJED, Dan: Zaposleni so tako motivirani, da ogromno naredijo pristo-voljno. *MQ*, september 2007.
- RIDLEY, Matt: *The Origins of Virtue*. London: Penguin Books, 1997.
- RIDLEY, Matt: *Nature via Nurture: Genes, Experience, and What Makes Us Human*. New York: Harper Collins, 2003.
- SAHLINS, Marshall: *Ekonomika kamene dobe*. Ljubljana: Založba / *cf, 1999.
- SCHEIN, Edgar H.: *Organizational Culture and Leadership*, 2. izdaja. San Francisco: Jossey-Bass Publishers, 1992.
- SCHULTZ, P. Wesley: Emphasising with Nature: The Effects of Perspective Taking on Concern for Environmental Issues. *Journal of Social Issues* 56/3, 2000, 391–406.

SMITH, David H.: Altruism, Volunteers, and Volunteerism. *Journal of Voluntary Action Research* 10/1, 1981, 21–36.

SOVINC, Andrej: *Zimski ornitološki atlas Slovenije: Rezultati zimskega kartiranja ptic članov Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije, 1994.

TRIVERS, Robert L.: The Evolution of Reciprocal Altruism. *Quarterly Review of Biology* 46/1, 1971, 35–57.

WILSON, Edward O.: *Sociobiology: The New Synthesis*. Cambridge (Massachusetts) in London: The Belknap Press of Harvard University Press, 2000.

WILSON, John: Volunteering. *Annual Review of Sociology* 26, 2000, 215–240.

The Paradoxes of Voluntarism

The focus of this study, which was part of the EuMon project (EU-wide monitoring methods and systems of surveillance for species and habitats of Community interest), is on voluntary activities of the Slovenian Bird Watching Society (*Društvo za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije – DOPPS*). A non-governmental organization created in 1979, the Slovenian Bird Watching Society has grown to become a well-established and influential research institution for nature protection. Examining its many activities, the author wonders if there really is such a thing as the so-called true altruism in monitoring biotic diversity and organizing other related activities. He tries to solve this dilemma from the perspective of an individual as well as the community, holding that the dynamics of voluntary giving and receiving is far more complex than had been assumed by, for example, sociobiologists. An analysis of this dynamics must necessarily include the concept of gift economy introduced by, among others, Marcel Mauss and Maurice Godelier. In the central part of his study the author also examines the ratio between volunteers and professionals in the Slovenian Bird Watching Society. Apart from approximately 750 volunteer members the Society also employs eighteen professionals. The boundary between the two is sometimes difficult to ascertain as volunteers often perform the same type of work as professionals yet without any payment; on the other hand, the employees also contribute a considerable amount of work on a voluntary basis. Since some are paid while others are not this situation may spoil the vulnerable homeostasis of voluntarism. These aspects are analyzed from the perspective of ceremonial exchanges of the *potlatch*, the *kula*, and the *moka*.

The author concludes that the altruistic-egoistic dichotomy of voluntarism cannot be examined solely from the perspective of the individual, but must simultaneously (or even chiefly) involve the whole society. It is for this reason that a research of this topic from ethnological and anthropological perspectives is especially valuable.

